

De onderzoeksvisitatie 1995

Over visitaties is al heel wat geschreven en gediscussieerd. Wij pretenderen niet over dat onderwerp het laatste, liefst verlossende, woord te kunnen schrijven. We beperken ons tot enkele relativerende opmerkingen.

Allereerst stellen wij vast dat het alleszins nuttig is dat op gezette tijden evaluaties van onderzoeksprogramma's plaatsvinden. Het kan leiden tot (zelf-)reflectie, het kan aanleiding zijn voor faculteits- en universiteitsbesturen het beleid bij te stellen, het kan impulsen geven voor het optimaliseren van onderzoeksactiviteiten op een bepaald onderzoeksgebied. Evaluaties worden tegenwoordig verricht door zogenaamde visitatiecommissies. Men zou natuurlijk wel moeten eisen dat zulke commissies zo objectief mogelijk te werk gaan. Objectiviteit en herhaalbaarheid dienen zo hoog in het vaandel te staan, dat de gepubliceerde evaluatie aan elementaire eisen van wetenschappelijkheid voldoet.

In de gebruikelijke evaluatiepraktijk, zo ook bij visitaties, vindt de beoordeling plaats op programma-niveau. Dat roept meteen allerlei vragen op. Zijn de, gewoonlijk verzwegen, vooronderstellingen over de programmagewijze organisatie van onderzoek wel valide? Is het bijvoorbeeld inderdaad zo dat de nationale wetenschap alleen vooruit te brengen is door lokale onderzoeksgroepen? Zou niet het alternatief van individuele projecten een levensvatbare mogelijkheid kunnen zijn? Of het alternatief van landelijk georganiseerde inter-universitaire projectgroepen? En als men groepen vergelijkt, zou dan niet allerlei lokaal beleid verdisconteerd moeten worden? Zoals de beschikbaarheid van a.i.o. plaatsen, postdoc posities, infrastructurele voorzieningen, etc.?

Het definiëren van evaluatiecriteria dient te berusten op welomschreven overwegingen met betrekking tot wenselijk wetenschapsbeleid. Visitatiecommissies zouden bij uitstek deskundig moeten zijn in het helder formuleren van degelijke beleidsoverwegingen, die op hun beurt geoperationaliseerd worden in eenduidige beoordelingscriteria. Alweer: de beoorde-

lingen dienen te voldoen aan elementaire wetenschappelijke criteria.

We tekenen aan dat bij het definiëren van evaluatiecriteria aandacht moet worden besteed aan discipline-specifieke criteria. Disciplines verschillen bijvoorbeeld in de mate waarin lokale kennisproductie afhankelijk is van internationale samenwerking tussen wetenschappers. Voor een universitaire onderzoeksgroep op het terrein van de kernfysica is internationale samenwerking een noodzaak; de beoordeling dient daar ook op afgestemd te zijn. Een onderzoeksprogramma Nederlands Recht daarentegen is in haar kennisproductie minder afhankelijk van internationale contacten, beoordelaars dienen daarmee rekening te houden. Soortgelijke overwegingen gelden voor de beoordeling van het succes waarmee derde geldstroomonderzoek wordt aangetrokken. In de biochemie is de productie van fundamentele kennis voor een belangrijk deel afhankelijk van extern gefinancierde projecten, onder meer door het bedrijfsleven. Een visitatiecommissie biochemie zou de desbetreffende programma's derhalve ook op de werfkracht inzake externe gelden moeten beoordelen. Voor onderzoeksprogramma's klassieke talen is een dergelijk criterium niet of nauwelijks van belang.

Een zeer belangrijk punt betreft het doel van evaluaties. Constateren dat een bepaald programma internationaal onbekend is en qua publikaties vooralsnog slechts lokale communicatie heeft bewerkstelligd, is iets gans anders dan vaststellen dat een programma 'nauwelijks levensvatbaar' is. In het eerste geval zegt men dat een programma zich onvoldoende profileert voor het Forum van de wetenschap. In het tweede geval suggereert men dat een programma beter beëindigd kan worden. In de gebruikelijke visitaties is het thans heel gewoon dat uitspraken van de tweede soort gedaan worden. Aangezien er geen reden is om aan te nemen dat visitatiecommissies zouden moeten willen optreden als verkapte bezuinigingscommissies, zou men bij voorkeur willen dat verre gaande uitspraken over bijvoorbeeld 'levensvatbaarheid' vergezeld worden van suggesties ter verbetering. In die suggesties zou vooral de zin van de evaluatie kunnen steken.

Als we het rapport van de visitatiecommissie-Knoers bezien vanuit de zojuist ge-

noemde beginselen, dan is er wel wat kritisch commentaar mogelijk. Op vragen als: waarom is het aggregatieniveau van het programma gekozen?; op welke overwegingen met betrekking tot wetenschapsbeleid berusten de gehanteerde beoordelingscriteria?; hoe transparant zijn deze criteria, en welk doel wordt met de evaluatie beoogd?; en zijn zinvolle en realistische suggesties voor de toekomst mogelijk?; ontbreken de antwoorden. Ook heeft de commissie-Knoers zich niet gewaagd aan een positiebepaling van de disciplines pedagogiek en onderwijskunde en de daaruit voortvloeiende discipline-specifieke criteria (terloops, bij de bespreking van orthopedagogiek zijn wat noties te vinden; toekomstige commissies zullen op dit punt hopelijk principiëler en uitgebreider ingaan).

Het is de verdienste van de analyses van Kroonenberg en Van der Veer (in dit nummer) dat ze op zakelijke en heldere wijze een aantal discutabele aspecten van het rapport van de commissie-Knoers zichtbaar maken. Uit hun zorgvuldige analyses volgt niet dat het vele en intensieve werk dat door de commissie verricht is geen waarde heeft, maar wel dat op belangrijke punten relativeringen gewenst zijn. Een van de belangrijkste uitkomsten van Kroonenberg en Van der Veer is de gebrekkige samenhang tussen de uitkomsten van de visitatiecommissie en hun eigen, op objectieve criteria gebaseerde evaluaties. Dit is een tot relativering manend gegeven – temeer waar de commissie aangeeft een groot gewicht te hechten aan dezelfde criteria die Kroonenberg en van der Veer toepassen. Als men de visitatiecommissie een zeker recht op subjectieve voor- en afkeuren zou willen toestaan, dan dienen die ons inziens ook expliciet als zodanig te boek te staan. Om ons nu maar te beperken tot het meest extreme voorbeeld: dat zeer lage objectieve scores voor internationaal publiceren kunnen samengaan met kwaliteitscijfers variërend van 4 tot 10 is op zijn minst merkwaardig en vereist dus een heldere uitleg, die in het huidige rapport van de visitatiecommissie geheel ontbreekt. Wat de transparantie van de criteria betreft: deze is niet steeds even optimaal. We volstaan hier met te verwijzen naar de zogenaamde '1 and 2 rule', en daarover door Kroonenberg en Van der Veer gemaakte opmerkingen. Ook op het punt van het doen van

suggesties ter verbetering is de commissie niet altijd even royaal. Mogen wij alweer volstaan met slechts één voorbeeld: het UU2-programma. Dit programma wordt door de commissie nauwelijks levensvatbaar geacht, maar suggesties om de toekomstmogelijkheden te verbeteren ontbreken. Dit voorbeeld maakt tevens duidelijk dat de commissie ook geen rekening lijkt te houden met variaties in de levensloop van een programma. Moeten recent gestarte programma's met een geheel nieuw personeelsbestand gemeten worden met dezelfde maatstaven als reeds langlopende programma's met een vaste personele kern? Moet opstarten van nieuwe programma's worden ontmoedigd?

De voorgaande opmerkingen zijn niet bedoeld om de commissie-Knoers te desavoueren. Men mag verheugd zijn dat een aantal gerenommeerde collega's hun tijd en energie hebben willen besteden aan dit zo moeilijke beoordelingswerk. Onze opmerkingen willen alleen onderstrepen dat beseft dient te worden dat ook dit beoordelingswerk een meta-analyse behoeft (en verdient) en dat deze eerste beoordeling van de pedagogiek en de onderwijskunde feilbaar is. Het ware te wensen dat intercollegiaal en interuniversitair uit het rapport van de visitatiecommissie niet zozeer vergelijkende conclusies worden getrokken (zoals Kroonenberg en Van der Veer opmerken: het gaat hier niet om een sportwedstrijd; wij bevelen aan Kroonenberg en Van der Veer's artikel evenmin voor dat doel te gebruiken), maar vooral wordt nagedacht over beleidsmaatregelen met betrekking tot de toekomst. Maar allereerst is het van belang dat wordt nagedacht over beleidsuitgangspunten, die zinvol zijn voor het onderhavige vakgebied. Toekomstige visitatiecommissies kunnen daarmee hun voordeel doen en de VSNU zou duidelijker dan nu het geval is kunnen aangeven vanuit welk perspectief men het gepubliceerde rapport dient te lezen. De vergelijkende conclusies, die nu met stelligheid in de media zijn terechtgekomen zijn niet gerechtvaardigd. Onze compassie gaat dan ook vooral uit naar die collega's, wier onderzoeksprogramma openlijk is voorzien van treurige rapportcijfers, zonder dat deze cijfers voldoende gerechtvaardigd zijn.

Ten slotte willen wij, om misverstand te voorkomen, nog opmerken dat wij met de voor-

gaande opmerkingen niet willen suggereren dat de door Kroonenberg en Van der Veer gesuggereerde criteria zonder meer moeten worden overgenomen. Natuurlijk: internationaal publiceren is van het grootste belang en geeft een garantie van door deskundige vakgenoten erkende kwaliteit. In menig opzicht kan men aan de door de auteurs gegeven analyses zien dat op logische, zowel als empirische, gronden vooralsnog het door de auteurs voorgestelde internationale publikatie-criterium het best voldoet. Desalniettemin is de exclusieve toepassing van een dergelijk criterium natuurlijk wel degelijk voor discussie vatbaar. Wij noemen de volgende problemen. Moeten wij het als het hoogste goed beschouwen dat de Nederlandse onderzoeker er in slaagt zijn druppeltje aan de oceaan van internationale publikaties toe te voegen? Zou de Nederlandse belastingbetaler tevreden zijn met een situatie waarin wetenschappelijke artikelen over pedagogisch en onderwijskundig onderzoek alleen in internationale tijdschriften verschijnen? Op termijn kan een eenzijdige accentuering op internationaal publiceren leiden tot een waterscheiding: wetenschappelijke artikelen in internationale tijdschriften voor een wetenschappelijk forum en populariserende artikelen in lokale tijdschriften voor professionals en geïnteresseerde leken. Is een dergelijke scheiding wenselijk voor disciplines als de pedagogiek en de onderwijskunde die hun legitimering in belangrijke mate ontleen aan hun toepassingsgerichte opdracht? Zijn het niet juist de professionals die de vertaalslag moeten maken van resultaten

van wetenschappelijk onderzoek naar de praktijk en derhalve ook gemakkelijk toegang moeten hebben tot de wetenschappelijke kennisproductie? Of zijn wetenschappelijke onderzoekers van mening dat onze toevoeging van 'meer van hetzelfde' aan de internationale literatuur het hoogste goed is? Moet uit de analyses van Kroonenberg en van der Veer worden afgeleid dat met het criterium 'internationale artikelen' *niet* samenhangende produktie-indices niet van belang zijn? Als het antwoord op die vraag ja zou zijn, dan volgt daaruit bijvoorbeeld dat dissertaties geen zin hebben (de hoeveelheid dissertaties blijkt volgens de data van Kroonenberg en Van der Veer met geen enkele andere index te correleren!), evenmin overigens als bijvoorbeeld onderwijsresearch-dagen of andere conferenties.

Onze voorgaande opmerkingen zijn bedoeld om de lezer te stimuleren tot nadenken over wetenschapsbeleid voor pedagogiek en onderwijskunde, over produktie- en kwaliteitscriteria, en over vastatiecommissies. En wij hopen tevens dat de lezer zich er meer en beter van bewust is dat de gerapporteerde evaluaties met grote terughoudendheid gehanteerd dienen te worden. Laten we hopen dat de VSNU bereid is lering te trekken uit de reacties op deze eerste evaluatie van de pedagogiek en de onderwijskunde en dat de Universiteits- en Faculteitsbesturen hun beleid niet op ongefundeerde wijze zullen laten beïnvloeden door de gepubliceerde evaluaties.

Redactie Pedagogische Studiën